

URI LÁSZLÓ

Béketeremtő magyar rendőrök

A második világháború után a „már nem szövetségesek, még nem ellenfelek” állapota véget ért. Az egyik oldalon a „sokat nyerő győztes”, az Egyesült Államok „feltartóztatás elve”, a másik oldalon a „sokat vesztes és nyerő győztes”, a Szovjetunió „két tábor” teóriájának meghirdetésére került sor.² Kezdetét vette a *pax Americana* és *pax Sovietica* párviadala, struktúrája bipoláris, kerete a „forró béke”, a „nem világháború” állapota, a hidegháború volt, amely az 1980-as évek végéig nukleáris rivalizálásra, katonai konfrontációra épült.³ 1949 októberében megalakult a Kínai Népköztársaság, amelyről a korai Mao Ce-tung ekképp vélekedett: „*Kínát sohasem fogják leigázni. Elkerülhetetlen, hogy a forradalom ne legyen véres, módszere kizárólag a fegyveres harc. [...] A kommunizmus a legtökéletesebb, a legforradalmibb rendszer. [...] Az egész világ egy gerilla térség. Szövetséget kell kötni a Szovjetunióval. [...] Sztálin elvtárs a világ, a kínai nép barátja.*”⁴ A győzelem szövetséget jelentett Sztálinnak, ezt barátsági szerződésben rögzítették, és ettől kezdve használták a szocialista világrendszer fogalmát. A modern kor leghosszabb és legvéresebb polgárháborújából Mao az úgynevezett hosszú meneteléssel úgy érkezett Moszkvába, hogy tisztelője igen, de el- és lekötelezettje nem volt Sztálinnak. A szovjet atompotenciál, a szovjet–kínai „tengely” olyan erőt hozott, ami kísértést jelentett a Koreai-félszigeten lévő demarkációs vonal kigigítására. A háború 1950 és 1953 között zajlott, közel ötvannégyezer amerikai, egymillió kínai és két és fél millió koreai vesztette életét. Koreában rájöttek: az Egyesült Államoknak és a Szovjetunióknak a konfliktust meg kell tartania regionális és a hagyományos fegyverek szintjén. Az „SZKP elvetette a korábbi tételt: *a háború elkerülhetetlen. Helyébe a békés egymás mellett élés, vagy a történelem legpusztítóbb háborúja*”⁵ került. Az utóbbinál: „*Aki elsőnek beveti, az másodikként hal meg.*”⁶

1 Fischer Ferenc: A kétpólusú világ. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2005, 91., 15., 99. o.

2 Uo. 36, 91. o.

3 Uo. 14., 133., 13. o.

4 Mao Ce-tung: A kínai forradalom diadalmas útja. Szikra, Budapest, 1950, 15., 17–18., 35., 56–57., 85., 226., 255. o.

5 Fischer Ferenc: i. m. 120–122., 126. o.

6 Uo. 227. o.

1953-ban, Sztálin halálakor, a kínaiak azt sugallták, hogy „*a világ kommunistáinak új vezére Mao Ce-tung*”⁷. „*Kína mindig is globális pozícióra törekedett.*”⁸ A szovjetek úgy vélték, az ideológia az övék, a kínaiak pedig hogy ők építik fel hamarabb a kommunizmust, megalázva a szovjeteket. 1957-ben Nyikita Hruscsov ígéretet tett Maónak egy atombomba-prototípus átadására, majd később ezt megtagadta. Döntését Mao kijelentése indokolta: „*Nem kell félnünk az atombombától. Mi fogunk győzni, ha az imperialisták háborút szabadítanak ránk. Nem számít, ha 300 millió embert is veszíthetünk. És akkor? A háború, az háború.*”⁹ 1963 júniusában a kínaiak a világforradalom elárulásával vádolták a szovjeteket. Úgy vélték, bármi áron fel kell szabadulni a gyámkodás alól. Ez a maoizmus útjára lökte Kínát. Ennek első kísérlete az úgynevezett nagy ugrás volt, az élelmiszer-ellátás összeomlott, emiatt 16 millióan, de akár 27 millióan is életüket veszíthették. Kína 1964-ben robbantotta fel az első atombombáját. A szovjet-kínai vita annyira elmérgesedett, hogy Moszkva egy megelőző katonai csapás tervét fontolgatta kínai nukleáris létesítmények ellen. Mindeközben Kína másfél millió négyzetkilométer területet követelt vissza, megkezdődtek a határincidensek. A két „vörös óriás” az atomháború küszöbére érkezett.¹⁰ A Henry Kissinger-féle úgynevezett pingpong-politika következtében „*a világ katonailag bipoláris, politikailag, a Kínai Népköztársaság beletartozott a világ három vezető hatalmába*”¹¹, és „*a szatellit országoknak, mindig egyeztetniük kellett a világ vezető hatalmaival*”¹².

A gerilla-hadviselés

„*A gerilla hadviselés az indirekt hadviselés irreguláris formája*”¹³, elmélete kétszáz éves múltra tekint vissza.¹⁴ *Hahlweg* szerint a teóriákat egyebek kö-

7 Uo. 132. o.

8 Személyes beszélgetés Jelen János nyugalmazott nagykövettel, rektorral, Délkelet-Ázsia-szakértővel. 2013. március 8.

9 Fischer Ferenc: i. m. 187–188. o.

10 Uo. 237–238., 188–189. o.

11 Uo. 269–270. o.

12 Személyes beszélgetés Jelen Jánossal.

13 Kovács Jenő: Magyarország katonai stratégiája. In: Forgács Balázs: Napjaink hadikultúrája. PhD-értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem., Budapest, 2009, 91. o.

14 Uo. 116. o.

zött meghatározhatja: „*a marxizmus–leninizmus; a maoizmus; és a gerilla*”¹⁵. Alapja a népi támogatás, a mozgalmat irányító vezető, *Kovács Jenő* ehhez még hozzáteszi a külső (nagyhatalmi) támogatást, illetve a bázisok kiépítését. *Vlagyimir Iljics Lenin, Karl Marx és Friedrich Engels* elméletei szerint: „*Ha elkezdjük, végig is kell vinni.*”¹⁶ továbbá: „*nem csupán harc, hanem a vezetők elleni terror is*”¹⁷. Marx, Engels és Lenin a hatalom fegyveres megszerzésének egyik eszközeként „*a harc elkerülhetetlen formáját*”¹⁸ a partizánháborúban látta, ami hatással volt a XX. század baloldali fegyveres mozgalmaira.¹⁹ Felvetődött a kérdés: a gerillaerők képesek-e kivívni a győzelmet a reguláris csapatokkal szemben. „*Mao lépésről lépésre reguláris hadsereggé alakította át a gerillacsapatokat, miközben egyesítette a két hadviselési formát. Ez vitte sikerre a függetlenségi mozgalmakat a gyarmatosítók ellen.*”²⁰ A gerillaháborúk egyik legnagyobb hatású katonai és politikai teoretikusa Mao Ce-tung volt. A második világháború után az irreguláris hadviselés virágkorát figyelhetjük meg.²¹

Francia-Indokína

A harmadik világban a második világháború után nem alakultak ki világos érdekszférák, lehetőséget adva az egyes országok térfélmódosítására. Az 1960-as évek elejétől a volt gyarmatokon megnövekedett a helyi, „*helyettesítő háborúk*” száma, 1945 és 1985 között 160 háborúból 151 a fejlődő országokban zajlott.²² A győzelem Kínában megerősítette az amerikai döntéshozókat: „*Minden kommunista terjeszkedésnek gátat kell vetni.*”²³ „*Indokína kulcsfontosságú, közvetlen veszély fenyegeti.*”²⁴ Ez volt az úgynevezett dominóelv el

15 Werner Hahlweg: Theoretische Grundlagen der modernen Guerilla und des Terrorismus. In: Rolf Tophoven (Hrsg.): Guerilla und Terrorismus heute. Wher und Wissen Verlagsgesellschaft mbh. Koblenz/Bonn, 1976, S. 23. Idézi Forgács Balázs: i. m. 91–116. o.

16 Forgács Balázs: i. m. 91–92., 100. o.

17 Vlagyimir Iljics Lenin: A moszkvai felkelés tanulságai. Lenin összes művei, 13. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1981, 357. o. Idézi Forgács Balázs: i. m. 101. o.

18 Carl Schmitt: A partizán elmélete. Osiris–Pallas Stúdió–Attraktor, Budapest, 2002, 134. o. Idézi Forgács Balázs: i. m. 101. o.

19 Alekszej Ivanovics Babin: Engels katona-elméleti nézeteinek kialakulása és fejlődése. Zrinyi Katonai Könyvkiadó, Budapest, 1980, 304–314. o. Idézi Forgács Balázs: i. m. 101. o.

20 Forgács Balázs: i. m. 105–106. o.

21 Uo. 106., 109. o.

22 Fischer Ferenc: i. m. 234. o.

23 Henry Kissinger: Diplomácia. Panem–Grafo, Budapest, 1997, 620., 618. o.

24 National Security Council, 64. sz. dokumentum. In: Henry Kissinger: Uo. 619. o.

ső megnyilvánulási formája. A franciáknak Vietnam egészét át kellett adniuk a kommunistáknak.²⁵ „Amerika Vietnamban húzta meg a vonalat a kommunista terjeszkedés előtt.”²⁶ A New Frontier²⁷ számára „Indokína a döntő csatát jelentette, meg lehet-e állítani a gerillákat, meg lehet-e nyerni a hidegháborút”. Hruscsov „szent”-nek nevezte a nemzeti felszabadító háborúkat, támogatást nyújtott Észak-Vietnamnak. Az Egyesült Államok 1964-ben kezdte meg Észak-Vietnam bombázását.²⁸ Hanoi elfoglalta Laosz és Kambodzsa egy részét, ahol támaszpontokat hoztak létre, az észak-vietnamiak ezeken építették ki a Ho Si Minh-ösvényt.²⁹ Ezért az amerikaiak folyamatosan bombázták a térséget, hogy megnehezítsék a Kínából és a Szovjetunióból küldött szállítmányok Észak-Vietnamba érkezését, továbbjuttatását a Laoszon és Kambodzsában át vezető útvonalon, a Dél-Vietnamban harcoló Vietkong erőknél.³⁰

Az észak-vietnami miniszterelnök kijelentette: „Az USA veszíteni fog, mert több vietnami szánta el magát, hogy meghal.”³¹ Van Tien Dung vietnami tábornok úgy vélte: „Ha kell, minden állampolgár egy-egy harcos.”³² 1969 elején a Vietnamba átvezényelt 543 ezer amerikai katona harcolt a hét-százezer dél-vietnami hadsereg mellett, a 250 ezer katonát számláló észak-vietnami reguláris csapatok, valamint egy hasonló erejű gerillahadsereg ellen.³³ 1969-re nyilvánvalóvá vált, hogy a háborút Nixon katonailag nem tudja megnyerni, eredménytelen a gerilla-hadviseléssel szemben. 1970 tavaszán katonailag megszállta Laoszt és Kambodzsát, hogy megakadályozza az Észak-Vietnam felől jövő utánpótlást.³⁴ Nixon 1972-re egyoldalúan visszavont félmillió katonát az első sikertelen háborúból.³⁵ 1973 elején a párizsi békeszerződés értelmében, a felek a tűzszünetet ellenőrző Nemzetközi ellenőrző és felügyelő bizottság felállításában egyeztek meg, Magyarországot is felkérték tagnak. „A küldetésnek magyar szempontból azért volt jelentősége, mert ez volt az első nemzetközi békefenntartó misszió, amelyben Magyaror-

25 Henry Kissinger: Uo. 619., 629., 626. o.

26 Uo. 638–639. o.

27 A New Frontier a John F. Kennedy elnök gazdasági és társadalmi programjának összefoglaló neve.

28 Fischer Ferenc: i. m. 239. o.

29 Henry Kissinger: i. m. 642–643. o.

30 Fischer Ferenc: i. m. 240. o.

31 Harrison Salisbury: Behind the Line-Hanoi. Harper and Row, New York, 1967, pp. 194–97. Idézi Henry Kissinger: i. m. 657. o.

32 Györi Sándor: Szabálytalan haditudósítások. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1980, 90. o.

33 Henry Kissinger: i. m. 655., 677. o.

34 Fischer Ferenc: i. m. 257–258. o.

35 Henry Kissinger: i. m. 671., 687. o.

szág nemzetközi felkérés alapján részt vett, melyet bátran és becsülettel teljesítettük.”³⁶ „Magyarország beválasztására nincs autentikus válasz.”³⁷ Észak-Vietnam nem mondott le arról, hogy egész Indokínát kommunista uralom alatt egyesítse³⁸, ezért 1975 tavaszán „lerohanta Dél-Vietnamot, majd egyesítést követően kikiáltotta a Vietnami Szocialista Köztársaságot”³⁹, amelynek „továbbra is regionális vezetői ambíciói voltak”⁴⁰, így „Indokína regionális katonai hatalma Vietnam lett”⁴¹.

Kambodzsa

1181-től a Nagy Khmer Birodalom, csúcspontján az Angkori Birodalommal, leigázta a mai Kambodzsa mellett Dél-Vietnam, Laosz és Burma egy részét, Thaiföldet, Csampát, Malajziát, így a területe elérte az egymillió négyzetkilométert. Angkor bukását Kambodzsa sosem heverte ki.⁴² „A khmer művészek legjobbjai, a vallásos előírások keretei között, isteneik köbe vésett arcmásai mögé egyéni emberi sorsokat rejtettek. Kimagaslóan tehetséges nép erőfeszítését fedezhetjük fel. Joggal kereshetjük sikereiknek zálogát, bukásuk legmélyebb okait, azonban a kitörési kísérlet a khmer társadalom szempontjából sikertelen volt.”⁴³ A mai Kambodzsát a kis országok közé sorolják, „Az uralkodók hatalma, Kinával vetekedett. Ezt az uralkodó osztályok sohasem felejtették el, igényt támasztottak szomszédjaik khmer lakta területeire.” A falu népe azonban a XX. század derekán is nagyjából úgy élt, mint egy kínai utazó nagykövet 1297-es látogatásakor: a nép energiáit két évezreden át az ázsiai termelési mód béklyózta le, ahol a király volt a leggazdagabb, és bámulatra méltó pompa és gazdagság gyűlt össze. A királyi pár lakosztályának aranyborításából egy második Phnompent lehetett volna felépíteni. 1941-ben a király *Norodom Sihanuk* lett, aki istennek nyilvánította magát és csak terveden csúszva lehetett megközelíteni.⁴⁴ Fenntartotta a kizsákmányolási rend-

36 Botz László: A Dél-vietnami Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottság. Budapest, 2013

37 Botz László e-mail válasza, 2013. március 27.

38 Henry Kissinger: i. m. 631. o.

39 Fischer Ferenc: i. m. 259. o.

40 Személyes beszélgetés Jelen Jánossal.

41 Fischer Ferenc: i. m. 295. o.

42 Máté György: Pol Pot. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982, 20–21., 32–33. o.

43 Jelen János – Hegyi Gábor: Angkor és a khmerek. Hegyi és Tsa Kiadó Bt.–Gutenberg Kiadó és Nyomda Szövetkezeti Kft., Budapest, 1991, 139. o.

44 Máté György: i. m. 12–15., 32–34. o.

szert, elkerülték a súlyos háborúk, hintapolitikát folytatott, a kölcsönöket nem fizettette vissza. Gyökeret vert a kapitalizmus, a falu azonban szegény maradt.⁴⁵ „Nem szerette a vietnamiakat, és a saját kommunistáit sem.”⁴⁶ Irtó hadjáratot folytatott az 1951-ben megalakuló Kambodzsai Forradalmi Néppárt ellen. Mestere volt a nacionalista ideológiának, visszacsatoltatta Siem Reapot. Vietnammal és a Kínai Népköztársasággal sajátos politikát folytatott. Az amerikai légierő gyakran bombázott kambodzsai területeket. „Válaszképp megszakította diplomáciai kapcsolatait, továbbra is lehetővé tette a Ho Si Minh-ösvény használatát és vietnami bázisok kiépítését.”⁴⁷ 1970-ben amerikai támogatással megbuktatták. Ekkor a hadsereg harmincezres létszámát *Lon Nol* 1974-re háromszázezerre emelte.⁴⁸

A leendő *Pol Pot*, alias *Szaloth Szár* Franciaországba kerül ösztöndíjasként, és inkább a forradalmi mozgalomba menekült. 1962 júliusában meggyilkolta vagy meggyilkoltatta a párt főtitkárát, majd átvette a pozícióját. 1965-ben a Kínai Népköztársaságban két évig tanulmányozta a nagy kormányos rendszerét, ennek nyomán „kiforrott maoista vezérré vált, vagyis megszületett *Pol Pot*⁴⁹ és vele együtt a *polpotizmus*”⁵⁰. A felvett forradalmi név mellett az „Egyes számú testvér” megnevezést is használta. „A *polpotizmus* gyökere sokágú. Azt mondanánk mai szóhasználattal, hogy a terrorizmus közeli megoldásokkal próbál megszabadulni egyrészt a gyarmatosítóktól, másrészt a saját uralkodó osztályától, de az amerikaiak, a szovjetek, a kínaiak, és a vietnami kommunisták külső befolyásától is, gyilkosokká silányulnak.”⁵¹ *Pol Pot*nak sajátos világnézete volt: „Levontuk a tanulságokat *Kambodzsai történelméből, a világforradalom tapasztalataiból. Tanulmányoztuk Mao elvtárs tanításait, megtaláltuk a szocializmushoz vezető utat.*”⁵² „*Angkor Vat után újabb aranykorszak köszönt ránk.*”⁵³ „Tökéletes egyenlőség, boldog korszaka.”⁵⁴ Külügyminiszterük szerint: „*Forradalmi kísérletünknek nincs*

45 Uo. 36–37. o.

46 Személyes beszélgetés Jelen Jánossal.

47 Györi Sándor: Szabálytalan haditudósítások. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1980, 23. o.

48 Máté György: i. m. 43., 40–41. o.

49 *Pol Pot* jelentésének két variációja lehet. 1) a francia *Politique Potentielle* kifejezés első három betűje, nem egyértelműsíthető fordítással; vagy 2) a *Pol khmer* jelentése: királyi udvarban szolgáló őslakos rabszolga, míg a *Pot* egy kellemes csengésű egy szótágú szó. Fazekas Béla megjegyzése alapján.

50 Máté György: i. m. 56., 59–62. o.

51 Jelen János. In: Bézi Zsuzsa: A fordulópont. Magyar dokumentumfilm. 6:06 min.

52 *Pol Pot* 1977. szeptember 29-i, pekingi beszéde. Idézi Máté György: i. m. 69. o.

53 Györi Sándor: i. m. 42. o.

54 *Pol Pot*, *The Journey to the Killing Fields*. 2005. History TV, 31:37 min.

mintája, kísérlet közben tanulunk.”⁵⁵ Alkotmányuk egyebek között ezt tartalmazta: „Vezére Pol Pot elvtárs. Az érdemel életet, aki követi őt, és annak van létjogosultsága, aki paraszt. Akit ellenségé nyilvánítanak, meg kell semmisíteni, aki munkaképtelen, azt szintén. Aki a szovjet vagy a vietnami kommunizmussal közösködik, az meghal.”⁵⁶ Szervezeti-ideológiai szabályzatuk kiemelte: „Az egyén tévedhet, a párt soha.” Meg kellett tanulni, hogy Mao legjobb khmer tanítványa Pol Pot. Társadalmi kategóriák: „Osztályhű, átnevelés alatt és megsemmisítésre ítélt.”⁵⁷ Pol Pot elítélte az 1973-as párizsi szerződést: „Vietnam letette a fegyvert, Kambodzsa elfoglalására törekszik.” Ez ürügyül szolgált a vietnami kisebbség ellen folytatott irtó hadjáratához.⁵⁸

1975 áprilisában a vörös khmerek „A polgárháború káoszát egy mindenél borzalmasabb rendszerrel próbálja felszámolni, amelynek vége milliók pusztulása”⁵⁹. Indokina egykori gyöngyszeme, Phnompen, néhány hét alatt kihalt. Pol Pot hátat fordított az emberiségnek, népét kísérleti nyúllá változtatta. „Kezdetét vette a nagy kísérlet. A megszállók koncentrációs táborrá változtatták az országot. A Pol Pot-rezsim egy terrorista rendszer.”⁶⁰ „Sikerrel alkalmaztuk a gyakorlatban a Maoi gondolatokat. A legtisztább maoista napállam lettünk.”⁶¹ Ez „A tökéletes egyenlőség, boldog korszaka”⁶². A népi irtást kézi erővel is elkövezték, előtte azonban vizsgáznni kellett: „kötéllel és szabad kézzel való fojtás, tarkóba szúrás, kalapácsos koponyabetörés is szerepelt a mestervizsgán”.⁶³ A végrehajtást élő embereken mutatták be. Voltak azonban, akiknek a halála később következett be, a hírhedt S–21-es börtönben: „A végén mindenki vallott, aki túlélte, kivégezték.”⁶⁴ Kambodzsa hadsergét Kína felszerelte, felét, százezer embert Dél-Vietnam határára állomásoztatta, Vietnam megtámadására hozták létre. 1977-től behatoltak vietnami területre: Mindent kifosztani, leölni, lerombolni volt a parancs. Rátértek a határháborúra.⁶⁵ „Temetetlen, szétroncsolt emberi testek, megcsonkított nők,

55 Was wir machen, gab es noch nie, SPIEGEL-Interview mit dem kambodschanischen Vizepremier und Außenminister Ieng Sary. Der Spiegel, Nr. 20, 1977. Idézi: Máté György: i. m. 86. o.

56 Máté György: i. m. 83–85., 88. o.

57 Uo. 94, 127–128. o.

58 Uo. 75–79. o.

59 Jelen János. In: Bézi Zsuzsa: i. m. 1:23 min.

60 Hoang Tung. Vietnami rádió, 1978. Idézi Györi Sándor: i. m. 124. o.

61 Györi Sándor: i. m. 32–35., 37., 42. o.

62 Pol Pot, The Journy... i. m. 31:37 min.

63 Máté György: i. m. 103. o.

64 Pol Pot, The Journy... i. m. 41:43 min.

65 Máté György: i. m. 251–252., 257., 261. o.

gyerekek feküdtek mindenhol.”⁶⁶ „1977-ben elkövetett vietnami népirtás Kambodzsában is folytatódott, több ezer, ha nem tízezer áldozattal járt. Később Vietnam tárgyal az Egyesült Államokkal és a Szovjetunióval egy intervencióról. Az előbbi ellenzi, az utóbbi támogatja.”⁶⁷ 1978 karácsonyán a vietnami csapatok lerohanták Kambodzsát⁶⁸, a vörös khmerek 1979 januárjában feladták Phnompen-t.

Az ország felszabadítókként köszöntötte a vietnamiakat, Magyarország volt a második, amely segélyszállítmányt küldött.⁶⁹ Az új rendszer 1979 elején barátsági szerződést kötött Hanoival. „Kambodzsában először 1979 februárjában jártam, mintha neutronbombát dobtak volna le. 1988-ban már nagykövetségként utaztam ki, ahol egy egész más várost láttam, tipikus ázsiai étellel. A kelet-európai változások hatására, a vietnamiak is tudták, hogy megoldást kell találni. A vörös khmerek már nem számolhattak kínai támogatásra. Többször összehoztam a hatalmon és a külföldön lévő ellenzéki rendszer képviselőit. Nagykövetségünknek jelentős tekintélye volt, például az NSZK külügyminisztere engem kért fel, a német érdekek képviselőjére Kambodzsában. Követségünkön járt az ENSZ főtitkár helyettese, a francia külügyminiszter is.”⁷⁰ Tamás Lajos volt az egyetlen nagykövet, aki az UNTAC-akció kezdetekor nem hagyta el a fővárost, hanem az állomáshelyén maradt.

A veszteséglista felállításánál fontos megközelítés, hogy „a végső számadat magába foglalja a polgárháborús veszteségeket, az amerikai bombázásokat és a vörös khmer által elkövetett bűntetteket is”⁷¹. François Ponchaud szerint „Phnompen kiűritésénél két és fél millió embert deportáltak, ami százazrek halálát jelentette”. Jean Lacouture szerint: „650-700 000-en halhattak meg”⁷². „Az új vezetők saját népük legalább 15 százalékát meggyilkolták.”⁷³ „Négymillió embert hurcoltak kényszermunkatáborokba, hárommillió embert öltek meg.”⁷⁴ Ieng Sary szavaival: „A hatmillió kambodzsából másfél millió is elég.” Ros Samay szerint „Pol Pot hárommillió embert gyilkoltatott meg”⁷⁵. A BBC véleménye: „Közel kétmillió áldozat, 150 000 az amerikai

66 Györi Sándor: i. m. 11., 13. o.

67 Személyes beszélgetés Jelen Jánossal.

68 Fischer Ferenc: i. m. 300. o.

69 Györi Sándor: i. m. 132., 153. o.

70 Tamás Lajos. In: Bézi Zsuzsa: i. m. 3:58, 09:40 min.

71 Személyes beszélgetés Jelen Jánossal.

72 Györi Sándor: i. m. 32–33. o.

73 Henry Kissinger: i. m. 695. o.

74 Máté György: i. m. 88. o.

75 Györi Sándor: i. m. 42., 135. o.

bombázások miatt.”⁷⁶ „1,7 millió az áldozatok száma.”⁷⁷ „Az 1970-es hétmillió-százszáz lakossághoz viszonyítva kevesebb mint négymillió ember vesztette életét háborúban, felkelésben, éhezetés következtében, népirtásban, tömeges gyilkosságokban. Ennek nagyobbik hányada azonban az 1970-es és 1980-as évek között, amikor is majdnem hárommillió-háromszázszáz haltak meg. Ezen belül is közel kétmillió-négyszázszázot ölt meg a vörös khmer.”⁷⁸ Az UNTAC „több mint 4,7 millió választót regisztrált”⁷⁹. 2009-ben az ország lakossága tizennégymillió⁸⁰, majd 2013 elején már nagyjából tizenötmillió-kétszázötzezer⁸¹ volt.

Az UNTAC és a magyarok

A párizsi megállapodásban a felek megegyeztek a következőkben: 1992 májusától 1993 májusáig ENSZ-ellenőrzés és -közigazgatás alá helyezik az országot, és választásokat tartanak⁸². Ez volt az UNTAC⁸³, az ENSZ Átmeneti Hatósága Kambodzsában. „Nem megszállóként fogadták a világszervezetet, hanem gyakorlatilag testvérként.”⁸⁴ Hét komponenszt hoztak létre: polgári közigazgatási; polgári rendőri; katonai; választási; menekültügyi; emberi jogi és rehabilitációs⁸⁵, ezekben többek között, nagyjából tizenhatezer katona, kilencszáz katonai és háromezer-négyszáz rendőri megfigyelő látott el szolgálatot. „45 katona, 16 rendőr; 5 nemzetközi polgári személyzet és 16 helyi alkalmazott vesztette életét. A misszió kiadása elérte az 1,6 billió amerikai dollárt.”⁸⁶ „A phnompeni nagykövetség, az akció felmerülésétől kezdve, egyértelműen támogatta a magyar részvételt, sikerült hozzájárulni, hogy pozitív döntés szülessen.”⁸⁷ Hazánkat száz rendőri megfigyelő kiküldésére kérték

76 Pol Pot, The Journy... i. m. 43. sec., 16:37 min.

77 <http://www.yale.edu/cgp/>

78 Rudolph J. Rummel: Cambodian Democide: Estimates, Sources, and Calculations. <http://www.hawaii.edu/powerkills/SOD.CHAP4.HTM>

79 Porzoltó Ádám: Kambodzsa, mint álom. Fapadoskonyv.hu Kiadó, 2012, 280. o.

80 <http://data.un.org/CountryProfile.aspx?crName=Cambodia>

81 <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cb.html>

82 Takács László: A magyar rendvédelmi erők szerepe a nemzetközi béke és stabilitás megteremtésében. IRM NOPVK, Budapest, 2010, 47. o.

83 United Nations Transitional Authority in Cambodia.

84 Huszár András. In: Bézi Zsuzsa: i. m. 44:45 min.

85 Takács László: i. m. 47. o.

86 <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/untac.htm>

87 Tamás Lajos e-mail válasza, 2013. április 1.

fel.⁸⁸ Minden egy nagy rendőrségi színházteremben kezdődött, több mint négyszáz fő részvételével. Később már csak kb. százötvenen voltak jelen, mert „Az egy hónapos tényfeltáró úton kint lévő kolléga szinte nem szolgált semmilyen kézzelfogható információval. Magukat trópusi szakértőnek valló egyének, inkább elriasztották az állományt”⁸⁹. Kitzútték az angol nyelvű felmérő aznapi időpontját. Az ismeretlen helyre telepített aknák milliós nagyságrendje, a vietnami háborúban bevetett „agent orange”⁹⁰ típusú permetezőszert esetleges káros utóhatásai, valamint az emberi veszteségek lehetősége is zavart keltett. Az összevonáson már csak „120-an”⁹¹, majd az alkalmassági vizsgálatok és a további elállások nyomán alig százan voltak. Sokan még így is ki akartak menni: „Egy pillanatig sem merült fel bennem kétség.”⁹² A száz fő jóváhagyása után már csak egyvalakit kellett megismerni, a parancsnokot. Bemutatták Boda Józsefet, „Aki az indulás előtt tíz nappal került kinvezésre”⁹³. „Az a tudat, hogy egy mélységi felderítőre, tapasztalt kommandósrá bízta a kontingenst, pozitív hatást eredményezett. Fegyelmet, határozottságot, magabiztosságot és nyugalmat sugárzott.”⁹⁴ Miután a „kontingens minden anyaggal igen jól el volt látva”⁹⁵, Pintér Sándor így búcsúzott: „Uram, azt kérem, hogy szolgálatukat körültekintően lássák el, ne feledjék: Mindenkét hazavárunk!”⁹⁶

Simonyi Ottó is kiképezte az állományt, de „Az ENSZ biztonságosabbnak ítélte meg, ha fegyvertelen, kék sapkát viselő nemzetközi rendőröket telepít”⁹⁷, így az önvédelmi löfegyvert bevonták Kambodzsában. A kontingens tagjai tíz tartományban és a fővárosban, mintegy harminchárom különböző helyen dolgoztak. A feladat ellátása összetett volt: „A helyi rendőrség ellenőrzése, tanácsadás; a lakosság és a rendőrség lefegyverzése; a fegyverek begyűjtése; menekült konvojok kísérése, menekülttáborok őrzése; emberi jogi panaszok bejelentések, bűncselekmények kivizsgálása; az ellenzéki pártok irodáinak közös őrzése a helyi rendőrséggel; a választási kampány rend-

88 Takács László: i. m. 47., 49. o.

89 Boda József: A magyar ENSZ rendőri kontingens Kambodzsában. Tények és Adatok 1992-93. BM NOK, 2012, 5. o.

90 Az Egyesült Államok hadserege által a trópusi növényzet irtására bevetett permetezőszert.

91 Porzsolt Ádám: i. m. 30. o.

92 Nagy Lajos: Válaszbeszéd. XX. UNTAC-konferencia, 2012. október 26.

93 Boda József: i. m. 5. o.

94 Porzsolt Ádám: i. m. 32. o.

95 Boda József: i. m. 5. o.

96 Pintér Sándor: Búcsúztató. In: Porzsolt Ádám: i. m. 46. o.

97 Porzsolt Ádám: i. m. 111. o.

őri biztosítása; az összeírás és a szavazás rendőri biztosításának, híradásának megszervezése és végrehajtása.”⁹⁸ A vállalkozást bonyolította, hogy a helyi politikai erők ellenőrzésük alá vont területtel, közigazgatással, katonai és rendőri erővel bírtak.⁹⁹ A rendőrök nem katonai táborokban, hanem a helyi lakosságtól bérelt házakban laktak.¹⁰⁰ Főleg vidéken a nagyon egyszerű életforma volt a jellemző, továbbá általános volt a skorpiók, kígyók társasága; a rendkívül magas páratartalom; árnyékban 40-45 Celsius-fok; aszfaltozatlan utak; a közművek teljes hiánya; nagyszámú „illegális” fegyvertartás; ismeretlen helyekre telepített aknákat, ez „*ENSZ-becslések szerint 12 millió volt*”¹⁰¹. Ezért az országot egy összefüggő aknamezőnek kellett tekinteni, és csak akkor lehetett bárhová menni, ha ott már láthatóan jártak. Természetesen, ha a feladat megkívánta, nem lehetett mindig mérlegelni, menni kellett. Nem lehetett kivédeni az utólag, merénylet szándékával telepített aknákat, továbbá az ideiglenes védelmi célzatúakat sem, amit a helyiek éjszakára a falu környékén raktak le. Nagyon sok volt „*A megcsonkított gyerek*”¹⁰² és a „*féllábú ember*”¹⁰³. Voltak olyan települések is „*amelyek a dzsungel mélyebb részén voltak*”. Mindent összevetve „*meg kellett dolgozni azért, hogy a célunkhoz elérjünk, és visszatérhessünk. Sötétedés után az utakon való közlekedés kockázata hatványozottan megnövekedett.*”¹⁰⁴ A levegőben sem volt mindig biztonságos, mivel „*a helikopterekre, időnként rálóttek*”¹⁰⁵. De „*a járőrözések rutinná váltak a 3 műszakos munka során. Egyik feladat a falvak látogatása volt, ahol információkat kellett gyűjteni az aktuális és a várható eseményekről.*”¹⁰⁶ Ezért az ENSZ-rendőr lett „*Az a legkövetlenebb felület, amelyen keresztül bárki az ENSZ-szel érintkezett, normává vált, hogy bármilyen ENSZ-szerv első helyen a járási ENSZ-rendőri hivatalt kereste fel*”¹⁰⁷, mivel a „*nemzetközi rendőrség volt az a szerv, amely a legmélyebben épült be a helyi közigazgatásba, amelynek révén az ENSZ széles körben ismertté és elismertté vált*”¹⁰⁸.

98 Boda József: A rendvédelmi békefenntartás kialakulása, fejlődése, helye és szerepe a XXI. században. Doktori (PhD-) értekezés. ZMNE, Budapest, 2006, 24. o.

99 Takács László: i. m. 48–49. o.

100 Boda József (2006): i. m. 24. o.

101 <http://www.un.org/webcast/866.pdf>

102 Porzsolt Ádám: i. m. 159–160. o.

103 Horváth Pál. In: Bézi Zsuzsa: i. m. 25:50 min.

104 Porzsolt Ádám: i. m. 115., 156., 182. o.

105 Uo. 152–153. o.

106 Porzsolt Ádám: i. m. 118., 132., 177. o.

107 Boda József (2012): i. m. 4. o.

108 Boda József (2006): i. m. 24. o.

Megnövekedett az ENSZ és más szervezetek ellen végrehajtott merényletek, súlyos bűncselekmények száma. A megfélemlítés és az erőszak a kampány része lett, a vörös khmerek bojkottálták a választásokon való részvételt, mindenkit megfenyegettek. A biztonsági helyzet egyre inkább romlott.¹⁰⁹ A megfigyelőket, a lakosságot folyamatos nyomás alatt tartották, fenyegetésekkel, terrorakciókkal, a vietnami etnikum elleni pogromokkal igyekeztek az akciót megghiúsítani. „Megfigyelőink mintegy 40 %-a (kb. 40-52 fő) folyamatosan, biztonsági szempontból különösen veszélyes körülmények között folytatta munkáját és élt.”¹¹⁰ „A közvetlen veszélyeztetettség a zsigereinkbe hatolt. A veszélyeztetettség súlytalanná tesz, a tudat átfogja azt, mégsem befolyásolhatja. A kockázatokat időnként vállalni kell, hogy értékelni tudjuk helyünket a világban.”¹¹¹ Kritikus övezetek alakultak ki az országban, a sajtójára Huszár András így emlékezik vissza: „Közölte velünk Boda József, hogy északon veszélyesebb a helyzet, oda csak önkéntesek mehetnek. Hozzátette nagy élmény lesz, de túl kell élni.”¹¹² A tízfős „északiak” parancsnoka (a későbbi kontingensparancsnok-helyettes) Pallagi Imre volt. „Pallagi Imre, munkáját már fiatalon is a tökéletességre való törekvés jellemezte, melyet azóta is magas szakmai kultúrával végez.”¹¹³ Itt dolgozott egyetlen magyar ENSZ-alkalmazottként, Jelen János külügyér is. Ezekre a veszélyeztetett régiókra jellemző volt a civilek és az ENSZ-alkalmazottak ellen elkövetett bűncselekmények magasabb aránya; sűrűbb kiterjedésű aknamezők; merénylet szándékával, utólag telepített aknák; erősebb vöröskhmer-aktivitás; a helyiek és különböző csoportok közötti tűzharcok erősödése. További néhány sajátosság: homokzsákokból, saját erősen épített külső és belső fedezékek; aktív önvédelmi eszközök tartása; aknasérült civilek mentése a robbanás helyszínéről; súlyos incidensek kivizsgálása éjszaka is; ENSZ-katonákkal történő esti járőrözés; ENSZ-katonai táboron belül, magyar rendőrök járőr tevékenysége, védelemre alkalmas aktív eszközökkel; az ENSZ-katonai segítség hiánya; falvak, házak, személyek és gépkocsik támadása; helyi tolmácsok közötti khmer ügynökök jelenléte; támadások idején az egyes ENSZ-katonák vallásuk által előírt, tömeges imádságai. Az egyik támadást (amely magyarokat is érintett közvetlenül, Pallagi Imrével együtt) a következők jellemezték: majd két órán át tartó tűzharc, mintegy száz-százhusz résztvevő, tizenhét halott (a

109 Porzsolt Ádám: i. m. 135., 280–281. o.

110 Takács László: i. m. 49–50. o.

111 Porzsolt Ádám: i. m. 219., 250., 6. o.

112 Huszár András. In: Bézi Zsuzsa: i. m. 22:07 min.

113 Botz László e-mail válasza, 2013. április 29.

gerillák általában elviszik a halott társakat), harmincöt sebesült (egy magyar rendőr), tizenöt ház porig égett. A magyar ház külső részén kb. száz AK-47-es bemeneti nyílást számoltak össze. *Ruzicska Zsoltot* egy AK-47-es gépkarabélyból származó fejlövés érte, ennek mozgási energiáját egy zsalugáter lassította le, elkerülve a halálos lövést. A támadás után Boda József meglátogatta a magyarokat, éjszakánként a földön aludt a csapattal. Jelen János is elkísérte, bár Boda József többnyire egyedül járta gépkocsival az országot, ennek során felkereste a kontingens tagjait. 2003-ban az iraki háborúba induló rendőri elit kommandósok csapatépítő programját Boda József úgy zárta le, hogy az önkéntes résztvevőkkel ejtőernyővel kiugrott egy repülőből. „*Boda József egy nagyon ritka, különleges személyiség.*”¹¹⁴ *Huszár András* így mesél egy általa átélt másik támadásról: több mint háromórás tüzharc, ezerkét-száz-ezerháromszáz résztvevő, tizenkét számolt halott, ismeretlen számú elvitt vöröskhmergerilla-holttest, nagyjából tíz sebesült. Jelen János így emlékezik az egyik legszörnyűbb incidensre: „*Ez egy vietnami úszófalu ellen intézett vöröskhmer-támadás volt, ahol lemészároltak 35 gyereket, asszonyt és öregembert, akik videofilmet néztek. A választásokkal kiegyezni nem akaró polpotisták támadásokat intéztek az ENSZ-képviselők ellen, a lakosságot, különösen annak vietnami részét, borzalmas véres támadásokkal próbálták elriasztani. De legalább ennyire ott voltak a provokált, a vörös khmerekre ráhúzott, az ő mintájukra végrehajtott, más politikai érdekcsoportok által indított támadások is.*”¹¹⁵ Egy másik súlyos incidens is történt a magyarokkal. „*Miután korábban lerohanták a szomszédos települést és a magyarokat is, tudtuk, mi kerülünk sorra. Amikor ez éjszaka bekövetkezett, mindenki tette a dolgát. A támadókat halálos csapda várta. Fegyverrel vártam őket én is. Vagy ők, vagy mi. Tűz. Ennyi. Megúsztuk, ők nem.*”¹¹⁶ A magyar rendőrök, mint sokszor, túlteljesítették a munkaköri leírásban rögzítetteket. „*Az évek távlatából is visszatekintve, külön elismerés illeti meg őket szakmai és emberi helytállásukért.*”¹¹⁷

A fegyelmi helyzet igen jó volt. A fegyelmezetlenségek zöme abból adódott, hogy rendőreink jóval nagyobb önállóság mellett dolgoztak, mint itthon, ami az önkontroll elvesztéséhez vezetett. Sok volt a gépkocsibaleset, feltűnő volt a felelősségtudat, a monotoniatűrés és az egymás iránti türelem hiánya. „*A kalandvágy indított el. Nem tudtuk, hogy milyen körülmények közé kerü-*

114 Farkas István e-mail válasza, 2013. április 26.

115 Jelen János. In: Bézi Zsuzsa: i. m. 32:22, 28:08 min.

116 Nagy Lajos e-mail válasza, 2013. március 30.

117 Boda József (2012): i. m. 5. o.

*lünk. Hogy kint dolgozhattam, felemelő érzés, életem meghatározó élménye. Hála köszönet érte.*¹¹⁸ Zsinka András (aki tizenöt éven keresztül irányította a külszolgálatosok vezényletét Varsányi Zsolttal együtt) igazolható döntést hozott, amikor négy orvost beválasztott. Például Huszár András koordinálta a felkészítés vonatkozó részét, nemcsak a magyarok egy részének egészségügyi ellátásáért felelt, hanem ellátott bárkit, továbbá tűzharok közepette, aknamezőkön áthaladva, éjjel-nappal is rendelkezésre állt. E mellett végezte az ENSZ által meghatározott megfigyelői feladatokat is. „A gondos egészségügyi kiválasztásnak, a védőoltásoknak és az orvosoknak köszönhetően, szinte csak minimális megbetegedésekkel kellett szembenéznünk. Természetesen malária, tífusz, hasmenés, amőbás megbetegedés, dangue láz, nemi betegségek, bőrfertőzések előfordultak.” Megjegyzendő, hogy itthon Félégyházi Csaba megközelítőleg tizenöt éven keresztül szűrte a külszolgálatos rendszeti állományt.

A misszióban részt vevők hat hónap után megkapták a Béke Szolgálatáért érdemérmét. Az UNTAC-ban nyújtott megbízható és jó magyar rendőri megfigyelői teljesítmény alapul szolgált a későbbi nemzetközi felkérésekhez. „Nem túlzás az UNTAC-ot a magyar rendvédelmi nemzetközi békefenntartás iskolájának tekintenünk. Állománya gerince lett a későbbi nemzetközi rendőri missziókban résztvevő kontingenseinknek. Az UNTAC jó iskolának bizonyult olyan szempontból is, hogy tapasztalatokat szerezhettek az integrált békefenntartás működéséről.”¹¹⁹ „Részvételünk komoly kihívást jelentett. Hasonló méretekben nem vettünk részt rendőri ENSZ-békefenntartásban.”¹²⁰ „Nagyon komoly feladat volt ez számukra.”¹²¹ „Kezdő diplomataként nagy várakozással tekinttem az akcióra, különös tekintettel a magyar rendőrség feladatvállalására. Kambodzsa történelmi esélyt kapott, míg a magyar rendőrség az egyik legnagyobb kihívása előtt állt. Büszke vagyok arra, hogy hazám rendőri kontingense odaadó emberi hozzáállásával és kimagaslóan hozzátértő munkájával sikeresen végezte el ezt.”¹²²

A részvételről elismerően szólt az UNTAC rendőri parancsnoka, az akkori ENSZ-főtiszt, valamint Kambodzsa uralkodója is.¹²³ „Egy nem hivatalos ENSZ-értékelés bennünket a harmadik-negyedik helyre helyezte. Ez több

118 Várhelyi Katalin e-mail válasza, 2013. április 2.

119 Boda József (2012): i. m. 4. o.

120 Takács László: i. m. 49. o.

121 Tamás Lajos. In: Bézi Zsuzsa: i. m. 15:03 min.

122 Noszkó-Horváth Péter e-mail válasza, 2013. április 28.

123 Boda József (2012): i. m. 4–5. o.

*mint 50 nemzet közül egy elismerésre méltó hely.*¹²⁴ „Az együttműködés a kontingens és a nagykövetség között mindvégig magas színvonalú volt. Folyamatosan küldtünk jelentéseket, ahol az értékelések egyértelműen a kontingens eredményes tevékenységét hangsúlyozták. Kiváló munkát végeztek, hozzájárulva Magyarországnak, a magyar rendőrség jó hírnevének erősítéséhez.”¹²⁵ Hazaérkezéskor a parancsnok a következőket jelentette Pintér Sándornak: „A kambodzsai misszióban szolgálatot teljesített kontingens a feladatát végrehajtotta, teljes fővel hazatért. Majd a parancsnok, a szokásosnál hosszabb ideig tartotta tekintetét a csapaton, felemelte a kezét és tisztelgett, ezzel megköszönte az elmúlt hónapok bizalmát és egyben el is köszönt tőlünk. Tekintete azt üzenté, fontos pillanat volt, neki is.”¹²⁶

A misszió utáni évek, a húszéves találkozó

„A kontingens tagjainak zöme hamarosan az újonnan induló rendőri missziókban és egyéb műveletekben hasznosította a megszerzett tapasztalatokat.”¹²⁷ De nem akart mindenki hivatásos állományban maradni. A rendszerváltás, a távol-keleti munka, a nyelvtudás és egyfajta új szemléletmód szélesebb távlatokat nyitott a munkaerőpiacon is. Ezért elindult egy nagyfokú elvándorlás. 1995 után jelentős változás állt be a magyar rendészeti békefenntartás történetében. Boda József irányításával megalakult a Belügyminisztérium Nemzetközi Oktatási Központ, egészen 2011-ig itt zajlott, igen magas színvonalon, a magyar és külföldi rendvédelmi állomány missziós felkészítése. Az intézmény egyik alapköve az UNTAC kék sapka lett. A vezetés gondoskodott arról, hogy a kambodzsai évfordulókon összegyűjjenek a résztvevők. „Másfajta barátság is létrejöhet, amely később születik, melyhez az egymásrautaltság és az együtt megélt események teremtenek közös alapot.”¹²⁸ Nem volt ez másképp, amikor Boda József vezetésével és többek között Tamás Lajos közreműködésével megkezdődött a húszéves emlékűnnep szervezése. Sikert mindenkit megtalálni, igaz, hat bajtársunk már örökre eltávozott.

2012. október 26-án a bajtársak újra találkozhattak. *Ban Ki Mun* ENSZ-főtitkár videóüzenetében név szerint köszöntötte Boda Józsefet, majd méltat-

¹²⁴ Boda József. In: Bézi Zsuzsa: i. m. 43:20 min.

¹²⁵ Tamás Lajos e-mail válasza, 2013. április 1.

¹²⁶ Porzolt Ádám: i. m. 304–305. o.

¹²⁷ Boda József (2012): i. m. 6. o.

¹²⁸ Porzolt Ádám: i. m. 72. o.

ta a magyar rendőrök példamutató munkáját. Boda József meleg hangon szólt a kontingens összes tagjáról, méltatta kiemelkedő helytállásukat. *„Szeretném megköszönni, a nagykövetség munkáját, élén Tamás Lajos nagykövettel, akik fáradhatatlanul segítettek a kontingenst és nagyban hozzájárultak sikeres tevékenységünkhöz, és a nehéz helyzetekben is mindig számíthatunk rájuk.”*¹²⁹ Ezután Tamás Lajos felolvasta a Kambodzsai Királyság helyettes miniszterelnökének, Szok Annak a találkozóra írt levelét: *„Jókívánásaimat küldöm valamennyi résztvevőnek. A nagy vállalkozás sikerrel járt, fontos szerepet vállalt Magyarország, a magyar békefenntartó erők kiváló munkát végeztek. Szeretném köszönetemet kifejezni azoknak, akik részt vettek a kambodzsai magyar békefenntartásban, munkájukat irányították és elősegítették.”*¹³⁰ Tamás Lajosról korábban Szok An így nyilatkozott: *„A kambodzsai nép barátja.”* *„Tamás Lajos láthatóan jelenleg is nagy tekintélynek örvend a politikai vezetők körében, akinek elfogadottsága a régióban kiemelkedő.”*¹³¹

Nagy Lajos kiemelte: *„Köszönet jár a kontingens parancsnoki gárdájának, élükön Boda Józsefnek, hogy emberi veszteség nélkül, épségben hoztak haza bennünket. Megtiszteltetés volt számunkra, a parancsnokságod alatt szolgálni.”*¹³² Majd sor került a 2012-ben alapított, *A béke szolgálatáért emlékérem* átadására. Ezután a Boda József és Pallagi Imre által alapított *Kambodzsai veterán és örökös kontingenstag* oklevelet kapott távollétében Pintér Sándor, *Csige Sándor*, valamint a jelen lévő Zsinka András, Tamás Lajos, Jelen János és *Noszkó-Horváth Péter*:

Utószó

*„A mintegy 25 éven át dúló polgárháború óriási pusztítást vitt végbe, a lelkekben is.”*¹³³ A khmerek egy *„Lelkileg tönkretett nép, de felemelkedő szép nemzet”*¹³⁴, amelynek tagjai *„Szeretetet adnak, szeretetet várnak, vágnak arra, hogy megértse őket valaki”*¹³⁵.

Ők az igazi hősök, a Pol Pot-diktatúra áldozatai.

Az emberiesség elleni bűntettek soha nem évülnek el!

¹²⁹ Boda József. XX. UNTAC-konferencia, 2012. október 26.

¹³⁰ Szok An levele. XX. UNTAC-konferencia, 2012. október 26.

¹³¹ Huszár András: Jelentés nemzetközi tárgyalásokról. Kambodzsza, 2002. június 27.

¹³² Nagy Lajos. XX. UNTAC-konferencia, 2012. október 26.

¹³³ Horváth Pál: A béke szolgálatában. PolgArt Könyvkiadó Kft., Budapest, 2005, 161. o.

¹³⁴ Horváth Pál. In: Bézi Zsuzsa: i. m. 44:03 min.

¹³⁵ Huszár András. In: Bézi Zsuzsa: i. m. 44:45 min.

IRODALOM

- Bézi Zsuzsa:** A fordulópont. Magyar dokumentumfilm
- Boda József:** A rendvédelmi békefenntartás kialakulása, fejlődése, helye és szerepe a XXI. században. Doktori (PhD-) értekezés. ZMNE, Budapest, 2006
- Boda József:** A magyar ENSZ rendőri kontingens Kambodzsában. Tények és Adatok 1992–1993. BM NOK, 2012. október 26.
- Botz László:** A Dél-Vietnami Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottság, Budapest, 2013. január 17.
- Ce-Tung, Mao:** A kínai forradalom diadalmas útja. Szikra, Budapest, 1950
- Fischer Ferenc:** A kétpólusú világ. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2005
- Forgács Balázs:** Napjaink hadikultúrái. PhD-értekezés. ZMNE, Budapest, 2009
- Győri Sándor:** Szabálytalan haditudósítások. Kossuth Könyvkiadó. 1980
- Horváth Pál:** A béke szolgálatában. PolgArt Könyvkiadó Kft., Budapest, 2005
- Huszár András:** Jelentés, nemzetközi tárgyalásokról. Kambodzsa, 2002. június 27.
- Jelen János – Hegyi Gábor:** Angkor és a khmerek. Hegyi és Társa Kiadó Bt.–Gutenberg Kiadó és Nyomda Szövetkezeti Kft., Budapest, 1991
- Kissinger, Henry:** Diplomácia. Panem-Grafo, Budapest, 1997
- Máté György:** Pol Pot. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982
- Porzolt Ádám:** Kambodzsa, mint álom. Fapadoskonyv.hu Kiadó, 2012
- Rummel, Rudolph J.:** Cambodian Democide: Estimates, Sources, and Calculations. <http://www.hawaii.edu/powerkills/SOD.CHAP4.HTM>
- Takács László:** A magyar rendvédelmi erők szerepe a nemzetközi béke és stabilitás megteremtésében. 4., átdolgozott kiadás. IRM NOPVK, Budapest, 2010